

GLÄSSER NORBERT

DINASZTIKUS ÉS NEMZETI KULTUSZOK
A MAGYAR NYELVŰ BUDAPESTI ORTHODOX
ZSIDÓ SAJTÓBAN
(1892-1944)¹

A modernitás zsidó közösségei a vallásszociológia által vizsgált változások legtöbb jegyét magukon viselték. A felvilágosult abszolutista állami törekvésekre, a modernitás társadalmi és életmódbeli változásaira a zsidó közösségek különböző stratégiák mentén válaszoltak. Az orthodox zsidóság a kinyilatkoztatásig visszavezetett vallási minták láncolata mentén kezelte a közösséget érintő új jelenségeket. A többségi társadalomhoz való viszonyulás modelljeit a vallási hagyomány, a történeti emlékezet és a mindenkori életvilág keretei határozták meg. A modern állam által életre hívott – hitközségek feletti – orthodox szervezet nem csak a modern hatalmi politika alakulására volt hivatott reagálni, hanem a modern nemzeteszmevel létrejött szekuláris „civil vallás” vagy szimbolikus politika diskurzusainak felekezeti-irányzati alakítója is volt.

Tanulmányomban azt elemzem, hogy miként szövődött át a szétszórátás vallási értelmezése az irányzati intézményesülés története folyamán felértékelődő dinasztikus kultuszokkal, s a lojalitás jegyében mindebbe hogyan épültek be a modern nemzeteszme rendi hagyományokat átformáló szimbolikus tartalmai. Némiképp ellentétes folyamatról van szó, mint a katolikus felekezet esetében, ahol egyes vallási ünnepek nacionalizálásáról beszélhetünk.² Az orthodox izraelita sajtó, mint a modernitás változásainak fóruma és eszköze, a fenti szimbolizációs folyamathoz szolgáltatott teret. Általa a modern jelenségnek tekinthető központosított orthodox hitközségi szervezet – rabbinikus felügyelet alatt álló – polgárosult hírlapírói elitjének stratégiáit követhetjük nyomon. Az emlékezet és a modellalkotás közösséghez kötött. Az egyén csupán mások viszonylatában képes bármire is emlékezni, bármit is értelmezni.³ A premodern-modern váltás keretében gyökeresen megváltozott az egyén-közösség, hatalom-egyén, valamint a jelen és a múlt viszonya. Az orthodox zsidó közösség miközben részévé vált a modern világnak, a közösségi működés alapvető kereteinek változását tapasztalta meg. Egy modern nemzetállam részévé vált, modelljeinek kizárólagossága

1 Köszönet illeti Csíky Balázs történészt a katolikus párhuzamokra vonatkozó megjegyzéseierért.

2 Csíky 2012. 137. A protestantizmus viszonylatában lásd: FAZEKAS 2011.

3 ASSMANN 1999. 36-37.

megingott, a közösségi kontroll lehetőségét pedig a világi hatalom korlátozta. Az orthodox zsidóság értelmezési modelljeit nemzedékek láncolatába rendezte. Az egyes láncszemek autoritásai egymásra épültek és egymásból eredtek. A láncolat kiindulópontja pedig egy *theophaneia* volt: a Szináji kinyilatkoztatás. Ez a Szóbeli és Írott Tan egyszeri átadása, amit minden nemzedék újra és újra átvesz, folyamatosan kap meg. A zsidóság időfelfogása azonban nem írható le pusztán a lineáris történeti idő képzelet mentén, mert a jelen és múlt eseményeinek lényegi azonosságait és párhuzamait keresi.⁴ A dinasztikus és nemzeti kultuszok adaptációja jól példázza ezt a viszonyulást. Az orthodox zsidó sajtó egy modern fórum volt, ami a változás jelenségeinek megtárgyalását segítette. Ezáltal magának a változásnak is elősegítője volt, bármennyire is nem szerepelt ez a célkitűzései között.⁵ Nemcsak a sajtó volt modern jelenség, hanem a szerkesztői, véleményformáló elit mögött álló országos orthodox szervezet is. Külső kormányzati elvárásaként létrejött hitközségek feletti szervezetről van szó, amit korábban a teljes lokális autonómiát élvező hitközségek sokáig idegenkedve fogadtak. A vizsgált hírlapírói elit – életvilágát és interszubjektív mezejét tekintve – egy nyugati mintákat követő középosztálybeli, fővárosi értelmiségi réteg volt. Intézményi szinten kontrollt felette viszont a – magyarországi zsidóság 1920-ig több mint felét kitevő – vidéki orthodoxia vezetőinek rabbitestülete gyakorolt.⁶ Így a múlthoz való viszonyt elsősorban a vallási modellek határozták meg. Ugyanez érvényesült az új jelenségek kezelése terén is.

A premodern-modern váltás keretében – Meredith B. McGuire-nek a vallás társadalmi szerepéről írott gondolatait követve – a vallási autoritás és az intézményi legitimitás hanyatlásáról, a vallási értelmezések privatizálódásáról, a vallási hagyomány racionalizálásáról és szelekciójáról beszélhetünk.⁷ Mindeközben a modern nemzetállamok kiépülésével megjelenik az igény az evilági nemzeti történelem szakralizálására, új közösségteremtő ritusok kiépítésére is. Ezek nyelvezetükben, szimbólumrendszerükben a széles körben elterjedt vallási ismeretekhez nyúltak. A szimbolikus politika, amit a vallásszociológia civil vallás vagy nemzetvallás névvel illet, a vallásgyakorlatra épült rá.⁸ A korábbi életvilágok kereteihez, a csoport belső modelljeihez ragaszkodó orthodoxia esetében⁹ így különösen jó vizsgálati terepet nyújt az a nemzetvallás, aminek alakítói a csoporton kívüli politikai elit. A magyar szimbolikus politika esetében a dualista Monarchia hatalmi politikájával szemben ennek tematizálója az emigrációban lévő Kossuth Lajos. Kossuth a hatalmi felállás legitimitásának megkérdőjelezéséből teremtette meg saját szimbolikus világát, függetlenségi követői viszont a duális államalakulat keretében fejtették ki törekvéseiket.¹⁰

4 Vö. GLESZER – ZIMA 2009a. 89-96.

5 Vö. ABREVAYA STEIN 2004. 16.

6 Vö. FROJIMOVICS 2008. 69-77, 126-131.; KATZ 1999. 253-269.

7 Vö. MCGUIRE 1997. 278-292.; GLESZER – ZIMA 2009b. 333-354.

8 Vö. GERŐ 2004. 17-21.

9 Vö. FERZIGER 2005.

10 Vö. GERŐ 2004. 53-67.

Az orthodox sajtó és az orthodox szervezet a modern polgári állam kereteinek kiépülésével jött létre. Tévedés volna azt állítani, hogy értelmezési modelljeiket kizárólag a vallási előképek határozták meg. Az intézményi kiépülés szekuláris, történelmi események eredménye volt. Ahogyan a magyar szimbolikus politikát az 1848-as forradalom eseményei formálták meg, úgy az orthodox intézményesülés állomásai is meghatározták a szimbolikus politika adaptálását. Az uralkodó az orthodox küldöttségek kéréseinek éppúgy eleget tett, mint a mérsékelt vallásreformot szorgalmazó neológ ellentábor kéréseinek. A konfliktus a zsidóság egységes országos képviselőt létrehozni hivatott eötvösi 1868-69-es izraelita kongresszushoz kötődött.¹¹ Az uralkodó ezáltal a vallásosság és a vallásos zsidóság pártfogójának szimbolikus alakjává vált.¹² I. Ferenc József apostoli magyar királyként Jeruzsálem királya is volt. A hozzá fűződő kötődést tovább erősítették a nemzedékek láncolatán keresztül elevenen tartott vallási értelmezések. A vallási modellek közül a száműzetés talmudi előképei voltak meghatározóak. A dualizmus egyik legfontosabb társadalmi diskurzusa, a közjogi vita, így ezek tükrében nyerte el orthodox közösségi értelmezését. Az orthodoxia a dualizmusban, de főként a Horthy-korszakban a politikamentesség stratégiáját hirdette.¹³ Aktívan nem vett részt politikai törekvésekben. Az a tény, hogy mégis megjelenik az orthodox sajtó hasábjain a többségi társadalom szimbolikus politikájának ügye, az állam iránti lojalitás kinyilvánításán túl, a külső támadásokra adott válaszokkal és az érdekvédelemmel függött össze. Egyrészt a korábbi feltételes emancipációs diskurzusok továbbsodródó toposzaiként a nem-zsidó társadalom egyes csoportjai megkérdőjelezték a zsidóság lojalitását az államhoz és az uralkodó nemzethez, másrészt a különálló orthodox szervezet létjogosultságát tagadó kongresszusi vagy más néven neológ hírlapírói elit diskurzusaiban tünt fel az orthodox hazafiatlanság vádja. Ez a vád a nyelvi és kulturális asszimiláció számonkérésére épített. Ennek hiányát sugallva a neológok saját kulturális törekvéseik legitimitását próbálták a mérsékelt zsidó vallásreform táborán belül és a politikai hatalom felé megteremteni.¹⁴ Az orthodox hírlapírói elit erre adott válaszként nyúlt vissza a hagyományláncolat premodern talmudi elveihez. A gyakran idézett helyek egyike: *Dina de-Malchuta Dina* – királyság törvénye törvény mindaddig, amíg a hatalom nem a zsidóság ellen lép fel. (*bNedarim* 28a) A másik hivatkozás pedig a szétszórás modus vivendijét megteremtő három eskü. (*bKetubot* 111a) Az eső két eskü a szétszórás isteni büntetésének zsidóság általi elfogadását jelentette. A harmadik esküt pedig a hagyomány szerint a népek tették, hogy nem nehezítik meg kegyetlenkedéssel ezt a büntetést. Vizsgáljuk meg a vallási-rendi és modern nemzeti értelmezések viszonyát a szimbolikus politika alábbi négy példáján keresztül.

11 Vö. KATZ 1999. 229, 233, 243-252.

12 *Zsidó Híradó* 1894. okt. 25. / 9 Hírek – A király szavai márványban. A visszatérő toposz kései megjelenítését lásd: *Orthodox Zsidó Újság* 1941. nov. 20. / 5. I. Ferenc József és az orthodoxia.

13 Lásd: GLÄSSER – ZIMA 2011. 74.

14 A teljesség igénye nélkül: *Magyar Állam* 1894. jan. 9. / 1. „Vörös” és „fekete” zászló.; *Zsidó Híradó* 1894. jan. 11. 1-3. Lázítás [Írta:] Viador [= Weisz Dániel], *Egyenlőség* 1889. márc. 24. / 7-8. Magyar alapítványok bécsi intézetben.; *Zsidó Híradó* 1893. nov. 30. / 4-5. A „Moszerer”. [Írta:] Gábel Jakab.

A magyar szimbolikus politika meghatározó eseményei a közjogi temetések voltak. Ezek során a rendi gyászpompa, a polgári reprezentáció és a nemzeti közösség megélésének mozzanatai keveredtek. Nagy részüket – kezdve Széchenyi István temetésétől, Kossuth Lajos és Rákóczi Ferenc temetésén át – szimbolikus eszközként, a nemzeti sérelmek jóvátételeként értelmezték a szimbolikus politikai diskurzusok alakítói. Ebben az értelemben nevezhetők társadalmi drámáknak, amely során szimbolikus eszközökkel, rituális keretek között elhúzódó konfliktusok rendezésére tesz kísérletet a közösség.¹⁵ Kossuth Lajos temetése – a hatalmi elit által nem támogatott eseményként – a feltételes emancipáció és az illojalitás toposzait is felszínre hozta. Az orthodox intézményrendszer sajtója az elhunytól gyászkeret nélkül emlékezett meg. Ez mind a zsidóságon kívülről, mind pedig a neológ ellentábor felől támadási felületet nyújtott. A gyászkeret elhagyását a nemzet iránti hűtlenségként értelmezték a sajtóviták. Az orthodox apologetika a vallástörvény által megszabott keretekre hívta fel a figyelmet.¹⁶ Ezekbe nem illet bele a gyász ilyen külsőségek formájában történő kifejezése, még ha a reformirányzat engedett is a külső társadalmi elvárásnak. Az orthodoxia a nemzet egyetlen nagyjáról, és saját jelentős alakjairól sem emlékezett meg gyászkeretes sajtóhírként. Így az orthodox szervezet-közeli válasz a vádat Kossuth esetében alaptalannak találta. A magyar szimbolikus politikához a nemzeti és irodalmi kultuszok alakjainak esetében a sajtó az orthodox zsidóság életében játszott szerepük kiemelésével csatlakozott a közjogi temetések alkalmával. A külső társadalmi drámát belső intézményi stratégiák megerősítésére használta.¹⁷ Kossuth értelmezését és a függetlenségi szimbolikus politika fogadtatását viszont – a nemesség és az uralkodó közötti rendi konfliktus modern nemzeti rendezéseként felfogható – kiegyezés elfogadása,¹⁸ és a királyhűség hangsúlyozása határozta meg: „küzdünk tovább változhatatlan erővel és kitartással a királyhűség és alkotmánytisztelet kipróbált érzelmeivel a haza jobbjai közt.” – zárták le Kossuth temetésének kérdését.¹⁹ A királyhűség igazolását a megalapozó közösségi emlékezet, a Szentírás szövegeiben keresték a cikkírók. Ez nyújtotta azt a közös alapot, ami befelé és a keresztény külvilág felé is közös értelmezési tőkét nyújthatott.²⁰ Az orthodox sajtó a vizsgált időszakban visszatérő történeteket, folklorisztikus feldolgozásokat, csodás elemekkel teli, szövegeket is közölt. Ezek a vallási hagyományban gyökereztek. Ferenc József esetében ilyen volt az egyik galíciai chaszid történet, amelyben a fiatal főherceget Illés próféta által teszi próbára a mennyi ítélőszék. Téli hadgyakorlat idején mindenkitől távol egy öregember alakjában jelenik meg Illés – aki a judaizmusban a Messiás hírnöke is – hogy

15 LAKNER 1993.; GLESZER 2009. 59-68.

16 *Zsidó Híradó* 1894. márc. 29. / 1-2. Gyászkeret nélkül. [Írta:] Viador.

17 Lásd: a nemzeti irodalom és történelem főbb szimbolikus alakjainak kultuszainál: *Zsidó Híradó* 1894. márc. 22. / 2-3. Kossuth a zsidókért.; *Zsidó Híradó* 1898. jún. 16. / 12. Hírek – Kossuth reminiscenciák.; *Zsidó Híradó* 1894. jan. 4. / 4-5. Jókai Mór (V-r); *Zsidó Újság* 1930. nov. 28. / 2. Rákóczi és a borsai rutének.

18 Vö. PÉTER 2004. 546-584.

19 *Zsidó Híradó* 1894. ápr. 5. / 8. Hírek – Kossuth Lajos temetése.

20 *Zsidó Híradó* 1900. aug. 30. / 2. A király iránt való hűség.

próbára tegye emberségét. A főherceg saját köntösével menti meg a fagyhaláltól az öreg zsidót, így a történeti monda szerint a Mennyben eldöntik, hogy ő fogja örökölni a trónt.²¹ Az orthodoxia magyar nemzet iránti lojalitása – az asszimilatív nemzeteszme és a kor nemzetiségi diskurzusai közepette is – a királyhúség szűrőjén keresztül került interpretálásra. Jól tükrözi ezt a mitrovicai példa tolmácsolása. A szlavóniai településen a nemzetiségi pravoszláv felekezet demonstratívan határolódott el a király születésnapjától, így végül a rabbinál talált helyet a városvezetés az ünnepi istentisztelet megtartására.²² A nemzetvallás szimbolikus alakjai között Gerő András Erzsébet királyné kultuszát a nemzeti Habsburg iránti igény megtestesülésének tekinti.²³ Bár a Dinasztianak nincsen nemzetisége, az orthodox sajtó a nemzetet egyesítő veszteség általános diskurzusához a vallási keretek között artikulálódó királyhúség gondolatát társította.²⁴ Ha a fővárosi sajtó mögött álló hírlapírói elit életvilágát szemléljük, célszerű különálló keretként szemlélni a magyar történelem egyes korszakainak hatalmi berendezkedéseit és társadalmi valóságát. Romsics Gergely az első világháború végével gyökeres változást mutat ki a Habsburg múlt emlékezeti kánonjában.²⁵ Ez elit- és diskurzusváltáshoz kötődik. Korábban periférián lévő diskurzusok, és másodvonalbeli közösségi/politikai elitek kerültek meghatározó helyzetbe. A bethleni konszolidációt követő sajtóforrások vallási reneszánszot és hitbuzgalmat hirdetve egy megváltozott, etnikai alapú magyar nemzetkonceptiót igyekeztek tudatosítani az olvasókban. A hitközségi keretek közé való visszavonulást, politikamentességet és a vallási modellek megerősítését hirdették. Ugyanakkor a Horthy-korszak realitásai között felértékelődött a Habsburg-dinasztia és a Monarchia emléke. Ez a nosztalgia a zsidóságon kívül gyakran azzal a váddal társult, hogy a legitimista mozgalom mögött a magyarországi zsidók állnak. Apologetikus cikkeiben az orthodox sajtó arra mutatott rá, hogy a front összeomlását követő bűnbakkeresési mechanizmusok, és a gazdasági antiszemitizmus diskurzusai legitimista körökben is tovább éltek, így azokat nehezen lehet a zsidósággal összefüggésbe hozni.²⁶ A Monarchia utódállamainak egy részében a királytiszteletnek vallásos megnyilvánulásai voltak. A legitimizmus a két világháború között erősen kapcsolódott a politikai katolicizmushoz.²⁷ Az orthodox hírlapírók a Dinasztia megítélését viszont különválasztották a legitimizmus jelenségétől, ahogyan különbséget tettek a katolikus hit és a magyar vagy osztrák keresztényszocializmus zsidóellenessége között is.²⁸ A hívő katolikus uralkodóház tagjai a zsidóság emlékezeti kánonjában a judaizmus pártfogóiként tűntek fel. „A Habsburgok hűséges katolikusok voltak ugyan, de a katolicizmus nem azonos az antiszemita

21 *Zsidó Újság* 1930. aug. 29. / 4. Zsidó legendák I. Ferencz Józsefről.

22 *Zsidó Híradó* 1894. aug. 30. / 7-8. Hírek – Mitroviczán...

23 GERŐ 2004. 110-117.

24 *Zsidó Híradó* 1898. szept. 22. / 3. Hála a gondviselésnek.

25 ROMSICS 2004.

26 Az orthodox sajtóban artikulálódó történelmi tapasztalat a legitimizmus zsidókhöz való viszonyát nem a zsidóellenesség gondolati alapjai szerint ítélte meg, hanem az érdekvédelem felől szemlélte. Vö. BÉKÉS 2009. 235-237.

27 BÉKÉS 2009. 229-232.

28 *Zsidó Újság* 1926. jún. 11. / 1. Trianon és Budaörs.

gyűlölettel és elnyomással.”²⁹ – írta az újraindult orthodox sajtó a bethleni konzolidációt követően.

Az utolsó példa a szimbolikus politika rendi keretektől kevésbé áthatott esete. A különböző revíziós elképzelések ugyan éltek a Magyar Királyság rendi koncepcióival, de azt már a modern nemzeti, etnikai keretek között értelmezték újra. A hatalom által elvár – kormányzó iránti – lojalitás mellett³⁰ a Dinasztia alakjai a történelem nagyjainak alternatív pozitív példáit testesítették meg jelenük realitásával szemben. A revíziót pedig az orthodox sajtó vallási keretek között értelmezte át. Az orthodox közösségek nagy része ugyanis elszakadt az orthodox szervezettől, az orthodoxia kisebbségbe került Magyarországon.³¹ Az orthodox értelemben vett *revízió* a történelmi hitközségek visszatérésének és a vallási élet elmélyülésének képével fonódott össze. Az integer Magyarország gondolatának talmudi alapjait keresték, a munkácsi főrabbi pedig misztikus magyarázatokkal, őrangyalok hiányával, okolta meg az utódállamok várható felbomlását. Mindennek ellenére az irredentizmust elutasították. Szélsőséges formáit az antiszemitizmussal azonosították. A revíziós diskurzusokban pedig feltűnt a Monarchia-nosztalgia, és a korábbi állapotok visszaállításának reménye.³² A magyar szimbolikus politika adaptációját tekintve tanulságként elmondható, hogy a közjogi vita és a Dinasztia megítélését a több vallási modell és a modern intézményi konfliktusokban játszott uralkodói szerep határozta meg. Amíg a nemzetvallás a külső sajtódiskurzusokban gyakran a vallási értelmezéseket igazította saját kereteihez, addig az orthodox adaptációja a hagyományos vallási életmód átmentésére törekedett. A közösség vallási normarendszerén keresztül szűrte meg a külvilág ezen jelenségeit. A dualizmus nosztalgiája egy alternatív közösségi emlékezet kialakításának lehetőségét hordozta magában, ami a neológiát és orthodoxiát egyaránt jellemezte. A magyar nyelvű orthodox újság esetében a modernizálódó Monarchiában és a két világháború közötti országban a hírlapírók azokat a szimbolikus formákat keresték, amelyekkel – a meglévő vallási modellekre alapozva – választ tudtak adni az új jelenségekre.

29 *Zsidó Újság* 1925. dec. 4. / 5. Vázsonyi Vilmos esküje. A katolikus eskü, amit a zsidó hűségesein megtart.

30 A teljesség igénye nélkül: *Zsidó Újság* 1930. febr. 28. / 4. A kormányzó jubileuma.; *Zsidó Újság* 1930. márc. 7. / 1. Az orthodoxia a kormányzó úr jubileumán.

31 FROJIMOVICS 2008. 181., 226-228.

32 A kérdés részletes elemzését lásd: GLÄSSER – ZIMA 2011. 73-83. Hasonló nosztalgia legitimista körökben is tapasztalható volt. Vö. BÉKÉS 2009. 238.

IRODALOM

ABREVAYA STEIN, Sarah

2004 *Making Jews Modern The Yiddish and Ladino Press in the Russian and Ottoman Empires*. Indiana University Press, Bloomington, Indianapolis.

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz könyvkiadó, Budapest.

BÉKÉS Márton

2009 A legitimisták és a legitimizmus. In: Romsics Ignác (szerk.): *A magyar jobboldali hagyomány, 1900-1948*. Osiris Kiadó, Budapest. 235-237.

CsÍKY Balázs

2012 Jubileumi esztendőök és katolikus megújulás a Horthy-korszakban. In: Bánkuti Gábor – Varga Szabolcs – Vértesi Lázár (szerk.): *A 20. század egyház- és társadalomtörténetének metszéspontjai*. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola – Pécsi Egyháztörténeti Intézet, Pécs. 135-157.

FAZEKAS Gergely Tamás

2011 Az imádság mint feldolgozás. Politikai krízisek és természeti csapások értelmezése a kora újkortól a 20. századig. *Studia Litteraria*, 2011 (3–4). 52-77.

FERZIGER, Adam S.

2005 *Exclusion and Hierarchy. Orthodoxy, Nonobservance, and the Emergence of Modern Jewish Identity*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia.

FROJIMOVICS Kinga

2008 *Szétszakadt történelem. Zsidó vallási irányzatok Magyarországon 1868-1950*. Balassi Kiadó, Budapest.

GERŐ András

2004 *Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből*. Eötvös Kiadó – PolgART Kiadó, Budapest.

GLÄSSER Norbert – ZIMA András

2011 Unchangingness In Change The changed self-image of Budapest Jewish groups in the interwar years as a result of the changed borders in the Carpathian Basin. *Acta Ethnographica Hungarica*, 56. 1. 74.

GLESZER Norbert

2009 Rákóczy itthon A Rákóczi-hamvak hazahozatalának rítusai Bács-Bodrog vármegyében a sajtó tükrében. *Bácsország*, 2009 (4). 59-68.

GLESZER Norbert – ZIMA András

2009a Ráció és vallás. Hagyományrationalizálás és tradicionálisra való törekvés a 20. század első felének Magyar nyelvű budapesti zsidó hetilapjaiban. *Korunk*, 2009. július. 89-96.

2009b „A világosság örök forrása”. A hagyomány fogalma a zsidó felekezeti oktatás sajtóvitáiban. *Ethnographia*, 2009 (4). 333-354.

KATZ, Jakov

1999 *Végzetes szakadás. Az orthodoxia kiválása a zsidó hitközségekből Magyarországon és Németországban.* Múlt és Jövő Kiadó, Budapest.

LAKNER Judit

1993 *Halál a századfordulón.* História könyvtár monográfiák 3. História – MTA Történettudományi Intézet, Budapest.

McGUIRE, Meredith B.

1997 *Religion. The Social Context.* Fourth Edition. Wadsworth Publishing Company, Belmont.

PÉTER LÁSZLÓ:

2004 Ország és királya a hatvanhetes kiegyezésben. In: Cieger András (szerk.): *Kiegyezés.* Osiris Kiadó, Budapest. 546-584.

ROMSICS Gergely

2004 *Mítosz és emlékezet. A Habsburg Birodalom felbomlása az osztrák és a magyar politikai elit emlékirat-irodalmában.* L'Harmattan Kiadó, Budapest.

GLÄSSER, NORBERT

CIVIL RELIGION AND LOYALTY
IN THE HUNGARIAN-LANGUAGE BUDAPEST
ORTHODOX JEWISH DENOMINATIONAL PRESS
(1892-1944)

In my paper I examine Orthodox Jewish community values and the responses given to civil religion in the Hungarian-language Budapest Jewish weekly papers before 1944. These are the responses of a journalism elite of different urbanising religious communities to the trends towards individualisation as well as to changing attitudes towards the past and community traditions. In the investigation of the Budapest Hungarian-language Jewish press, I regard modernity as a process. Modernity brought unprecedented new challenges and the communities were constantly forced to respond. The question of Hungarian civil religion that was emerging in that period is a good example of the attitude towards the state and legislation.

The Hungarian-language Orthodox papers formulated the responses for the unprecedented new challenges in the mirror of the chain of tradition. This means that they seek precedents for the challenges, often regarded by scholarship today as without precedent, in the mirror of religious tradition reaching back to the revelation, and find a way of incorporating them or where no way is found, reject them. The opinion of the journalism and publishing elite is not independent of the real community life. It was not only the press but also the institutional system above the communities that created the new phenomenon of modernity. The (Central) Orthodox Office or Neolog Office serving national representation can also be regarded as such an institution. The elite editors and journalists of the Hungarian-language Orthodox or Neolog papers in Budapest were in close contact with the Central Office, as secretaries, legal consultants or in some other capacity.

Orig.-Aufn. k. k. Hofphotogr. C. Pietzner, Wien 1916.

Ferenc József (Bécs, 1916)